

KLOTILDAREN MIRARIA *KLOBIS* PASTORALEAN

Ane Loidi Garitano

(Hitzerean)

Abstract

In this work, we present a small sample of the Soule Pastoral. We give two texts that narrate the same fragment of the work Klobis, taken from the XVIIIth and the XIXth century manuscripts. The strophes we have chosen describe the miracle carried out by Klotilda, King Clovis' wife. Our objective is to compare both parts. On the other hand, this work is an attempt to provide a solution to the problems that appear when transcribing this type of text into current orthography.

0. Sarrera*

*Klobis*¹ pastoralaren lau eskuizkribu nagusiak eta horietatik egindako beste bi kopia erkaturaz, Loidi (2008b)-n aipatu genuenez, gutxienez hiru motatako azterketak egin daitezke: literaturakoak, hizkuntzazkoak eta estiloari dagozkionak. Horrez gainera, eskuizkribuen arteko jatorri eta erlazio ezberdinak ikusirik, beste hiru erkaketa aukera aurkeztu genituen: hiru bertasio ezberdinen arteko erkaketak batetik, jatorrizko testuen kopia zehatz diren F eta H eskuizkribuek hurrenez hurren A eta Brekin duten erlazioa bigarrenik, eta testu beraren kopia diren A eta B eskuizkribuen artekoa, hirugarrenik.

Orduko hartan A eta B eskuizkribuen arteko aldaera nagusiak erakutsi genituen; kopiatzean nahita nahiz oharkabean egindako aldaeren berri eman genuen. Oraingoan, berriz, bi bertasio erabat ezberdin diren B eta D eskuizkribuetan jasotzen den Klotildaren miraria ekarri nahiko genuke.

Loidi (2008b)-n erkatu genituen A eta B eskuizkribuez gain, orduan ere aipatzen genuenez, baditu *Klobis* pastoralak beste bi eskuizkribu ere (C eta D). Beste testu bi horien gaia ere *Klobis* erregea denez, oro har gauza bera kontatzen dute, baina ikuspuntua nahiz kontamoldea arras ezberdinak dira. Gai beraren inguruan, besteen be-

---

* Ohore handia da niretzat pastoralei buruzko ikerketa lanetan ere hain lan bikaina egin duen Beñat Oyharçabalen omenezko liburuan parte hartzea. Eskerrik asko paratzaileei tartetxo hau eskaintzeagatik eta goraintzi omenduari. Eskerrik asko, gainera, Gidor Bilbaori, beti bezain fin, lan hau irakurri, txukundu eta hobetu izanagatik.

¹ Aurreko lanetan (Loidi 2008a-b) *Clovis*, *Clorilda*... aipatu ditugu eskuizkribuetako grafiari jarraiki. Zuzenago irizten diogu, baina, hemendik aurrera eskal grafiara ekarriak ematea. Klotildaren kasuan, dena dela, Euskaltzaindiak eskal izentzat *Klotilde* ematen badu ere, guk *Klotilda* idatziko dugu eskuizkribuetan *-a* bukaeradun forma agertzen baita nagusiki.

rri izan gabe, edo haiek kontuan hartu gabe idatzitako bi lan dira, beraz. Klobisen bizitzaren inguruko gertaera nagusiak (Klotildarekin ezkontzea, bataioa...) denek jasotzen badituzte ere egile bakoitzak bere kontatzeko modua du eta pasarte garrantzitsuetatik kanpo nahi dituenak aukeratu eta besteak baztertzeko eskua du. Loidi (2008a)-n esan bezala, horretan ere D izendatu dugun eskuizkribua da agian bereziena. Hainbatetan badirudi eskuizkribu honetan Klobisen bataioa eta Klotildarekin ezkontzea aitzakia huts direla bestelako batailak eta pasarte miragarritzkoak (Klotildarenak nahiz Martinianenak) agerrarazteko.

Lan honetan erkaketarako emango ditugun bi pasarteak, esan bezala, B eta D izendatu ditugun eskuizkribuetatik hartuak dira. Eliza bat eraikitzea erabaki du Klotildak eta horretan ari diren langileek, egarriturik, edateko ardorik ez duten artean lanari uztea erabaki dute. Eskakizun horren ondotik dator Klotildaren miraria. Eskuizkribu bietan pasarte horretara mugatu dugu hona ekarriko dugun zatia. B eskuizkribuan guztira 84 ahapaldi ditu pasarteak eta 38 bakarrik dira Dkoak. Ikusten denez, beraz, hari nagusia bietan berbera den arren, Bko kopiatzaileak askoz luzeago eman du kontaketa, besteak beste tartean satanak sartu dituelako.

Liburu honetan omentzen den B. Oyharçabalek berak (ik. Oyharçabal 1991: 47 eta hh.) aipatu zuen gai baten beste erakusgarri bat ekartzen saiatuko gara, beraz. Bi pastoralgilek, itxura batean behintzat elkarren berri izan gabe, gertaera bera kontatzeko duten modua erakutsi nahi dugu. Bere garaian Oyharçabalek bai *Xarlemaina* pastoralak (Bassagaixen eskuizkribuak) eta bai *Jundane Jakobe*-renak jasotzen duten berpiztutako urkatuaren mirariaren bi bertsoak erkatu zituen.² Badirudi kasu hartan miraria, berez, *Jundane Jakobe* pastoralari zegokiola,³ baina *Xarlemaina*-ren moldatzaile horrek ere jaso zuela. Dena dela testua erabat ezberdina da aldaera bietan: "Il est peu probable qu'il s'agisse d'une même version avec variantes de copie, car il n'y a pas un seul vers qui soit commun" (Oyharçabal 1991: 48).

Oyharçabalek garrantzia ematen dio pasarte horri, bi pastoraletan elkarren berri izan gabe egiten den kontakizun beraren oholtzaratzea dugulako eta pastoralgileek egin ohi zituzten moldaketen erakusgarri egoki izan litekeelako.⁴ Bere iritziz, testua ezberdina izanik ere, pastoralgile biek aurkezpen bertsoa eman diote gertaerari.

Guk dakargun honetan ez dira erabat gai ezberdina duten bi pastoral, sujet beraren inguruan mende erdi pasako tartearekin idatzitako bi pastoral baino. Labur bada ere, testuan eta emateko moduan dauden ezberdintasunak erakustea eta aipatutako pasarteok argitaratzea da lan honen helburua.

1. Iturriez

Loidi (2008a)-n aipatzen genuenez eskuizkribu horiek idazteko erabilitako iturri ezberdinak izan litezke kontakettetan diren ezberdintasunen jatorri. Iturri bera izanik

² Geroago Urkizuk (1996: 155. or. eta hurrengoak) ere aipatzen ditu bi aldaerak.

³ J. de Voraginek jasotzen du *Légende dorée*-ko Done Jakueri dagokion atalean; hala ere, Oyharçabalek (1991: 48) dioenez ez da hori pastoralaren iturri zuzena, hura baino osoagoa baita.

⁴ «Nous avons ainsi à le cas rare d'un même récit mis en scène dans deux pastorales de façon séparée, ce qui est un élément important pour voir quel type d'adaptation réalisaient les pastoraillers» (Oyharçabal 1991: 49).

moldatzaile eta pastorgile bakoitzak testu ezberdina lortzea ere litekeena den arren, ia seguru esan liteke bi eskuizkribu hauetan egileek erabili dituzten iturriak ezberdinak direla. Hona ekarri dugun pasartearen aukeraketan biak bat datozen arren, beste hainbat eta hainbatetan erabat ezberdin jokatu dute. Aipatutako lanean esan genuen zenbateraino den ezberdina horretan D eskuizkribua. A, B eta C eskuizkribuetan Klobisen bataioa arteko kontaketa berdintsu doa, bai ordenaren aldetik eta bai hainbat xehetasunetan. D eskuizkribuan, berriz, Klobisen bizitzaren ildo nagusietatik bereziago dauden hainbat kontaketa tartekatzen dira. Litekeena da pastorgileak, Klobisen bizitzako gertaera nagusien artean, erakargarri, atsegin edo egoki iruditzen zitzaizkion beste hainbat pasarte, handik eta hemendik hartuak, txertatu nahi izatea; baina errazago iruditzen zaigu iturriko testuan daudenak moldatuz eman izana. Pastorgile bakoitzak bere kontatzeko modua izanik ere, B eta D eskuizkribuetan aukeraturako pasarteek eta horiek antolatzeke molde ezberdinak atzean bi iturri ezberdin daudela salatzen dute, gure ustez.

Aurreko lan hartatik hona iturrien bilaketan ahalegin bat edo beste egin badugu ere, ez dugu egiteko horretan arrakasta handiegirik izan. Dena dela, argi utzi nahiko genuke pastoral honen iturritzat aipatu izan den *Miracles de Nostre Dame* bildumako “Miracle de Clovis” (aurrerantzean *MC*) izenekoak ez dela A eta B eskuizkribuen zuzeneko iturria.⁵ Mota horretako Erdi Aroko testuak ez ziren XIX. mendea arte argitaratu eta mende horretan argitaratu zen hori ere. Gainera, *MC*-ren kontaketa Klobisen bataioarekin bukatzen da eta, esan bezala, B eta D eskuizkribuek hortik aurrerako gertakariak ere jasotzen dituzte. C eskuizkribuak, gertaera nagusietan *MC*-ren kontaktarekin bat egiten badu ere, badu erabat bereizten duen pasarterik ere. Badirudi, beraz, *MC*-ek jasotzen duen tradizio beretik edan duen testuren bat izan litekeela A, B eta, neurri batean, Cren iturri. D eskuizkribuarentzat, berriz, beste iturri bat aurkitu beharko genuke.⁶ Garaiari begiratuz ere, lehen hiru eskuizkribuak XVIII. mendekoak dira eta XIX. mendekoa laugarrena.⁷

Iturrien bilaketan aipagarria da milaka haurren odoletan bainatzea sendagai bezala erakusten duen pasarteare. *MC*-n jasotzen ez den eta gainera Klobisen bizitzarekin zuzeneko loturarik ez duen gertakari bat da, C eta D eskuizkribuetan datorrena eta bietan oso ezberdin emana. Loidi (2008a)-n aipatu genuen bezala, D eskuizkribuan pastoreko pertsonaia biren gaitza sendatzeko erremediotzat aipatzen da eta Cn, berriz, San Remik kontatzen du Konstantinoplako enperadorearen legena sendatzeko erabilitako erremedioa izan zela. Beraz, batean emanaldian zehar aipatzen den gertakari bat da, eta bestean, berriz, trajerian gertatzen denaren parte da.⁸

⁵ Hérellek berak ere (1922: 696) aipatu zuen lan horren eskuizkribu bakarra ez zela 1874a arte argitaratu, eta hortaz, nekez izan litekeela euskarazko pastoralaren iturri zuzen.

⁶ Badu eskuizkribu honek, hain justu ere hona ekarri dugun pasartearen, iturri bila jarduterakoan gako izan litekeen esaldi bat ere. 572. ahapaldian Britainia aipatzen da eliza eraiki omen zuten Andelys Normandia Iparraldean dagoen arren (*Jaunak [ardua] arraro da / Bretaña üngürünian / eta partikülarski / Pariseko birian*); esaldi horrek iturri bila Britainiako misterioaren batera jo beharko genukeela adierazten ote digu?

⁷ C eskuizkribuak ez du datarrik, baina ur marketatik orain arte ikusi ahal izan dugunagatik, badi-rudi, erabilitako papera behintzat XVIII. mendekoa izan litekeela.

⁸ Pasarte horrek ere garbi erakusten ditu gertakari beraren eszenifikazio ezberdinak.

Lehen ere aipatu genuen bezala, iruditzen zaigu hainbat pertsonaia izendatzeko erabiltzen diren izenek, pasarteen aukeraketarekin batera, izan dezaketela zer esanik iturriak aurkitzeko bidean.⁹

Pasarteen aukeraketan garrantzi handia izan dezakete pastoralen moldatzaile nahiz kopiatzaileek erabilitako iturriek. Testua idaztean hartu den jatorrizko ereduak bide batetik edo oso bestelako batetik eraman dezake kontaketa haria eta horrek eragindakoa izan liteke sujet beraren inguruko pastoral ezberdinen arteko aldea. Lan honetara ekarri dugun Klotildaren miraria, esan bezala, B eta D eskuizkribuek bakarrik jasotzen dute; A eskuizkribuaren kasuan, pasterala bukatzen da kontaketa pasarte horretara iritsi baino lehen, eta ezinezkoa zen, hortaz, miraria agertzea; Cren kasuan, ordea, ez du argudio horrek balio, baina halere, Ck ere ez du miraria jaso.¹⁰

Klotildaren miraria, bestalde, ez du MC-ek ere jaso. Hérellek (1928: 128) *Petits Bollandistes* deitutako bilduma aipatzen du Klotildaren bizitzako gertaeren iturritzat. Bilduma horrek, baina, Klotildari dagokion atalean, bide batez bakarrik aipatzen du mirari hori.¹¹ Bollandistek testuak asko garbitu eta zaindu zituzten, alegiazkoegi eta miragarriegi zirudien guztia kenduz; santuen bizitzak ahalik eta zehatzen eta egiantzekoan ematen saiatu ziren. Badirudi, beraz, horregatik baztertu zela bilduma horretako Klotildaren bizitzaren kontaketatik hona ekarri dugun mirariaren pasartea. Santuaren bizitzari dagokion atalean, beraz, ez da gertaera hori jasotzen, baina Klotildaren gurtzari dagokion atalean (“Culte de Sainte Clotilde”) aipatzen du mirari hori dela-eta erromesaldia antolatzen dela Andelysen:

La Sainte avait, de son vivant, fondé aux Andelys une abbaye de filles. Pendant qu'on bâtissait, elle encourageait par toutes sortes de moyens le zèle des ouvriers. Un jour qu'ils étaient harassés par la fatigue et l'ardeur de la chaleur, elle obtint du ciel que l'eau d'une fontaine voisine aurait pour ces hommes le goût et la force du vin (*Les Petits Bollandistes. Vies des Saints*. VI. liburukia, 427).

2. Kontatzen dena

Iturriak iturri, behean transkribatu ditugun mirariaren aldaera bietan oso antzekoa da hari nagusia, goian esan dugun bezala hainbat xehetasunetan eta kontaketa beraren luze-laburrean bat ez badatoz ere. Beheko lerroetan eskuizkribu bakoitzean

⁹ Esaterako, C eskuizkribuan azaltzen diren *Aurelianus* eta *Clotillis* izenen iturrian izen horiek modu horretara idatzirik dituen testu bat izan beharko genuke, beste eskuizkribuetako *Aurelian* eta *Clotilda*-ren lekuan. Pastoralgileak *Aurelianus* eta *Clotillis* edo (seguruago) *Clotildis* dioen jatorrizko testu batetik *Aurelian* eta *Clotilda* eman ditzake, baina kontrako bidea ia ezinezko iruditzen zaigu; *Clotillis* idazten baldin badu, jatorrizkoan hori edo *Clotildis* irakurri duelako izango da. Era berean, bigarren mailako hainbat izenek ere lagun dezakete iturrien bilaketan. Dena dela, pertsonaien izenen bide honek norazko bakarrean lagun dezake, eta beti ere pastoralgileak izenak aldatu ez baldin baditu.

¹⁰ Badirudi B eskuizkribuan pasarte honek dituen sataneriak behintzat sortze lana direla, pastoraletan hain berezkoa den pertsonaia hori tartekatu baitu pastoralgileak kontaketa.

¹¹ Euskaraz ez dugu Klotildaren bizitza kontatzen duen beste testurik aurkitu. Biltzaile eta kontatzaile garrantzitsuen diren Joannateguy (1876, 1890, 1900) eta Lizarraga Elkanokoak ez dute jasotzen eta gainerako bilduma txikiagoetan ere ez dugu santu horren bizitzaren berririk aurkitu. Badirudi euskaraz santuen bizitzen bildumetarako iturri nagusi Voragine eta Ribadeneyra izan direla eta, beraz, horiek jasotzen ez dutelako, euskal bildumetan ez dela santu horren bizitza kontatzen. Pastoraletan ere ez dago santu horri bereziki eskainitakorik.

zer eta zenbat ahapalditan kontaktzen den jarri dugu, horrela eskuizkribu bien arteko aldea argiago ikusiko delakoan:

B eskuizkribua (1224-1307).

- 1224-1231. Eliza eraikitze gogo adierazi die Klotildak Injuriari eta Mameli.
- 1232-1235. Langileekin hitz egin du Klotildak.
- 1236-1240. Satanak. Lana eragotzi nahi dute eta horretarako langileak elkarren aurka jartzea bururatu zaie.
- 1241-1250. Leon buruzagiak Tabor eta Terrade lanean jarri ditu.
- 1251-1253. Satanak berriz. Langileak zirikatzen.
- 1254-1257. Liskarra langileen artean.
- 1258-1263. Leon buruzagiak berriz ere langileak bere lekura ekarri ditu. Elkarri pot egin eta lanean hasi dira.
- 1264-1265. Langileak egarri dira.
- 1266-1273. Satan berriz langileak zirikatzen.
- 1274-1277. Klotilda lanaren berri jakin nahian. Langileak kexu dira.
- 1278-1281. Florinda eta Klotilda. Ardorik ez da inguruetan.
- 1282-1287. Klotildak Jainkoari erregutu dio.
- 1288-1290. Ardoa iturritik.
- 1291-1292. Langileentzat ardo izango den iturriko ura eman die Florindak langilei.
- 1293-1304. Langileek, mesfidati hasieran eta miretsirik ondoren, edan dute ardoa Klotilda goratuz.
- 1305-1307. Lana amaitu artean ardoa izango dutela agindu die Klotildak langilei.

D eskuizkribua (553-590).

- 553-559. Klotildak langilei dei egin eta eliza bat eraikitze eskatu die.
- 560-562. Langileak neurriak hartu eta lanean hasi dira.
- 563-571. Langileak egarri dira, eta ardorik ez badute ez dutela lanik egingo adierazi dute.
- 572-576. Klotildak Jainkoari erregutu dio ardo pixka bat eman diezaion langileek lanean jarraitu ahal izan dezaten.
- 577-580. Uriel aingerua agertu zaio eta miraria egin ahal izateko hagatxo bat eman dio.
- 581-583. Miraria. Klotildak haitza hagatxoarekin jo du eta bertan ardoa ematen duen iturria sortu da.
- 584-586. Horditu gabe edan dezatela eta gero lanean has daitezela esan die Klotildak langilei.
- 587. Langileak lanean hasi dira. Eliza eraiki dute.
- 588-590. Elizarekin pozik dago Klotilda eta lansariarekin gustura langileak.

Ikusten denez, D eskuizkribuak Bk baino azkarrago eta ingurumari gutxiagorekin kontaktzen du miraria. Ez dakar alferrikako elkarrizketa eta luzagarririk. Inguruko gehigarri eta eranskinez gain, ezberdinak dira mirariari berari dagozkion xehetasunetan ere: eskuizkribu zaharrenean Klotildak Jainkoari erregutze hutsarekin azaldu da iturria, eta bestean, berriz, Uriel aingeruaren bitartez,¹² hark Klotildari emandako hagatxoari esker lortu da ardoa isurtzen duen iturria.

---

¹² Gogoan izan behar da Zuberoako pastoraletan ez dela Jainkoaren agerpenik egiten; haren lekuan aingeruak azaltzea, berriz, ohikoa da.

Miraria gertatu ondoren, D eskuizkribuan eliza bukatuik “erakusten” zaigu; Bn, berriz, ez da horren berririk ematen; miraria erakutsaraztea zen pasarte horretan eliza eraikitzea bera baino garrantzitsuago.

Trajerian pasarte honek duen lekua ere ezberdina da eskuizkribu bietan. B eskuizkribuan, Klobis hil ondorengo gertakaria da, behean transkribatu dugun 1236. ahapaldian ikus daitekeenez; trajeriak guztira 1405 ahapaldi ditu eta, beraz, bukaera aldekoa da pasarte hau. Beste eskuizkribuan, berriz, guztira 1419 dira eta, hortaz, trajeriaren lehenengo erdian gertatzen da. Gainera, Klobis artean bizirik da 588-589 ahapaldietan ikusten denez.

Satanerietan dago bi pasarteen arteko beste ezberdintasun bat. B eskuizkribuan hiru aldiz azaltzen dira satanak tarte horretan, eta Dn, berriz, ez dago horrelakorik mirariari dagokion pasarteetan. B-ko satanek, gainera, nolabait parte hartzen dute istorioan. Satanek eta Buljiferrek bertatik bertara zirikatzen dituzte Terrade eta Tabor igeltseroak; eliza eraiki behar duten langileak zirikatu eta bata bestearen kontra jartzeko asmoarekin azaltzen dira, lanak aurrera egin ez dezan. Egia esan, satanek eta igeltseroek ez dute zuzenean elkarrekin hitz egiten, ez baitago batzuen eta besteen arteko elkarrizketarik, baina Satanen hitzek eragina dute langileen jarreran eta jokamoldean.¹³

Badirudi, beraz, sataneriak tartekatzean dagoela eszenifikazioari dagokionez testu bien arteko alderik handiena. Kontaketaen xehetasunez gain satanen partehartzeek sortzen dute antzespenean ezberdintasuna.

3. Testuak

Hona dakartzagun testu zatiak, esan bezala, *Klobis* pastoralaren bi eskuizkribu-tatik hartuak dira. Lehenengoa aurreko lanetan ere B izena eman diogun eskuizkribukoa da (J. C. D’Etchevers, 1799). Eskuizkribu hori gaur egun Mauleko Peyrot anderearen etxean gordetzen da.¹⁴ Bigarrena, berriz, Donostiako Koldo Mitxelena Liburutegiko Julio Urkixoren bildumakoa da, guk D izenez aipatzen dugun eskuizkribukoa (J. P. Busson, Atharratze 1858).

¹³ Pastoraletako satanen lana ikusleei barre eragitea, dantzan eginaz ikuskizuna arintzea eta gainerako arizaleei atsedean ematea da batez ere. Lan hori, ordea, bi modutan egin liteke. Hainbatetan sataneriak trajeriatik guztiz kanpo dauden etenak edo partehartzeak dira; satanak azaltzen direnean kontaketa eten egiten da eta hauek dantzan egin, gordinkeriak esan eta elkarrekin istilu eta liskarrak izaten dituzte, besterik gabe. Horrelakoak dira, esaterako, D eskuizkribuko Satanen hainbat eta hainbat agerpen: ikusleekin jarduten du, herriko neskei buruzko iruzkinen bat egiten du, dantza saio bat eskainiko diela esaten die, edo, besterik gabe, gordinkeriak eta zatarkeriak esan ondoren, etorritako bidetik alde egiten du. Beste batzuetan, baina, satanak nolabait trajeriako pertsonaia-edo bihurtzen dira, badute kontaketa-aren harian gorabeherarik; eta beste pertsonaiek zirikatzen dituzte. Hala ere, oraingo honetan ikusi dugun bezala, gehienetan ez dute pertsonaiekin zuzeneko elkarrizketarik. Bada, dena den, pastoraletan satanen eta pertsonaien arteko zuzeneko elkarrizketarik ere. *Sainta Catherina* pastoralean (ik. Loidi 1996), esaterako, santuak zuzenean erantzuten dio Satani honek zirikatzen duenean (466-473), eta enperadorearen zerbitzari izandakoekin ere zuzenean hitz egiten du eta bere zerbitzura hartzen ditu (856-889).

¹⁴ XIX. mendean Francisque Michelek izan zuen eskuartearen eta XX. mendean hasierarako F. Lariere mediku zuberotarraren bildumakoa zen. Bilduma horretatik berreskuratu zuen Peyrot anderearen aitak mediku euskaltzalea hil zenean. Esker ona agertu behar diogu Peyrot andereari, eskuizkribua ikusten eta erabiltzen utzi digulako eskuzabaltasunez.

Goian esan bezala B eskuizkribuko pasarteak 84 ahapaldi ditu (1224-1307), eta 38 (553-590) Dkoak.

Orain arteko beste lan batzuetan (Loidi 1996 eta 2004, eta are Bilbao 1996) eskuizkribuen transkripzio filologiko ia paleografikoak argitaratu baditugu ere,¹⁵ oraingo honetan ariketa bat egin nahi izan dugu, ikusteko zein diren grafia gaurkotzean sortzen diren arazoak, jakinik orain hartu ditugun erabaki batzuk agian ez direla egokienak. Gure ustez, beste transkripzio mota hark (transkripzio paleografikoak, edo transkripzio filologiko ia paleografikoak) joan behar du aurretik pastoralen testuak argitaratzean, hizkuntzari buruzko ahalik eta informazio gutxien galtzeko; baina, hartan oinarriturik, beste urrats bat ere eman behar da noizbait, pastoralen testuak ortografia gaurkotuan eman eta publiko zabalagoarentzat ere irakurgarri egiteko.

Artikulu honek saio bat egiteko eta grafia gaurkotzean sortzen diren arazo batzuk mahai gainean jartzeko aukera egokia eskaintzen duela iruditu zaigu, ia paraturik ditugun transkripzio paleografikoak oraindik argitaratu gabe badira ere.

Lehenengo-lehenengo puntuazio ikurrak ezarri ditugu eta hitzak gaurko idazkeraren araberakoan banatu ditugu. *ezpadiüzie*, *eztirot*, *eztüdalakoz*, *eniz*, *eztakika*, edo *etzütüügü* bezalakoetan, aldaketa fonetiko edo kontrakzioen bat dagoenean, loturik utzi ditugu. Arrazoi hori dela eta ezberdin idatzi ditugu *ürkarazi* (1259) eta *ürka eraziren* (1247).

3.1. Bokalak

Eskuizkribuko bokalen ordainak ematerakoan, oro har, ez dugu arazorik izan: <a> *a*, <e> *e*, <i, y> *i*, <o> *o*, <ou> *u* eta <u> *ü* eman ditugu. <entepreneur> eta <malheur> bezalakoetan azaltzen den <eu> ere *ü* eman dugu (hitz horiek berak <inteprenur> eta <malhur> grafia ere badute eskuizkribuetan).

Eskuizkribuetako *o* / *ou* grafiekin izan ditugu zalantzak: B eskuizkribuan, esaterako, <onxa> (gehienetan) eta <ounxa> (gutxiago) azaltzen dira; kasu horretan *o* transkribatu dugu <o> dakarrenean, eta *u*, berriz, <ou> dakarrenean, nahiz eta jakin <o> grafiak /u/-ren balioa ere izan dezakeenez, kasu guztietan *untsa* ere transkribatu zitekeela. Beste horrenbeste egin dugu <contentamentu>, <convertitu>, <fondatu>, <contre> eta <noblia> bezalakoetan ere.¹⁶

-*e* eta -*a* bukaerak eskuizkribuan agertzen diren formetan eman ditugu, ez baitakigu ziur zelan irakurtzen ziren. Klotilderen kasuan, esaterako, oharretan *Clotilde* azaltzen da gehienbat B eskuizkribuan, baina testuan *Clotilda*, *Clotildaq...* Gehienbat emakumeen izenetan agertzen dira, baina baita bestelakoetan ere: *madama* / *madame*, *retira* / *retire*.

¹⁵ Erdiko bidea da, nolabait esatearren, lan horietan hautaturikoa. Bi muturretan dira B. Oyharçabalen lan klasiko ahaztezina (Oyharçabal 1991) eta P. Urkizuren oraintsukoa (Urkizu 2007). Oyharçabalen bidea erabat zuhurra eta kontserbatzailea da: transkripzio paleografiko zehatza. Urkizuren bidea, inongo ohar paleografikorik gabe testua ortografia gaurkotuan eskaintzea (askotan transkripzio arretagabea), beste muturrera doa, gure ustez jauzi handiegia emanez.

¹⁶ Biarnesaren grafia sistema zaharretik hainbat euskal testutara pasatu zen grafia berezitzat aipatzen du Mujikak ere bere tesian (2002: 27) idazkera hori.

iturri hitzari dagokionez, B eskuizkribuan <ithurrity> eta <ithurrian> azaltzen da bi aldiz, horietan *i-* transkribatu dugu, beste guztietan <uthurri> dakar eta *üthürri* eman dugu.

3.2. Kontsonanteak

Atal honetan herskari belare hasperendun eta hasperengabeen arteko bereizketa izan da buruhauste gehien eman diguna. Azkenean eskuizkribuetan <kh> grafia duten hitzetan bakarrik eman dugu guk ere *kh*; <c^{a,o,u}>, <qu^{e,i}> nahiz <k>, berriz, *k* transkribatu ditugu. D eskuizkribuak nahiko sistematikoki markatzen du kontsonante hasperenduna <kh> grafia erabiliz; B eskuizkribua, berriz, ez da hain sistematikoa hasperen hori markatzerakoan, baina guk bientzat bide bera aukeratu dugu.¹⁷

Gainerako herskari hasperendunak ere eskuizkribuan <h> dakartenean hala eman ditugu guk ere (*phentsamentia*, *phakü*, *pharka*, *othoi*, *othe*, *üthürri*...). <lh>, <rh> eta <nh> multzoak ere *lh*, *rh* eta *nh* eman ditugu eskuizkribuak hala dakarrenean (*bilho*, *belharika*, *ürbent*, *berhala*, *erhoren*, *mahantzen*, *sinbesten*, *anhartio*...).

Txistukarietan, oro har, <s> eta <ss> grafiak *s* transkribatu ditugu, <ch> *x* eman dugu eta <ç> edo <c^{e,i}>-ren ordain *z* eman dugu. <ç> edo <c^{e,i}>-ren kasuan *n*, *r* eta *l*-ren eskuinean *tz* eman dugu <ençun>, <minça>, <cençu> edo <hilcera> bezalako hitzetan; hala ere *abanzatzen*, *pazenziareki* eta *delijenzia* utzi dugu <abançatcen>, <pacenciarequy> eta <deligencia>¹⁸ dioen lekuan. Afrikatueta <tc> edo <tç> dakarren lekuan *tz* eman dugu, <tch> dakarren lekuan *tx* eta <x> dakarren lekuan *ts*. Hitz bukaerako txistukari afrikatueta *bakoitz* eta *hanitz* bezalako hitzetan badira zalan-tzak eskuizkribuetan; horietan *-tz* nahiz *-tx* eman dugu unean uneko grafiaren arabera: <-tz> dakarrenean *tz* eman dugu eta <-x> nahiz <-ts> dakarrenean, berriz, *-tx*.¹⁹ Zenbaitetan, hitz bera modu bat baino gehiagotan idatzirik azaltzen denean grafia bakarrera biltzen saiatu gara; hala egin dugu, esaterako, B eskuizkribuko <suraç> (1252) eta <çur> (1254), <eliça> (1226, 1233), <elisa> 1237 eta <elisça> (1238), <sourça> (1288) eta <sourssa> (1292) hitzekin: *zur*, *eliza* eta *sursa* eman ditugu. Herskari aurrean gertatzen den txistukarien asimilazioari dagokionez (*gaiski*, *biskar* eta *aiskora* bezalakoetan) eskuizkribuan azaltzen den forma gorde dugu sistematikoa denean. Bukatzeko, <afflicione> bezalako grafia etimologikoetan *-zione* eman dugu.

Kontsonante bustiei dagokienez, <gn> dakarrenean *ñ* aldatu dugu eta <travallatu>, <faillitcera>, <bouteilla>, <miracuillia> edo <huillant> bezalakoetan *ill* eman dugu guk ere, nahiz eta jakin *-i-* gabe ere eman zitekeela. B eskuizkribuak <miraculu> bustidurarik gabe dakarren adibideetan hala eman dugu guk ere.

Oharretan frantsesez ematen diren hitzak ere egungo ortografiaren arabera eman ditugu (<agenous> *à genoux*).

¹⁷ Ikus, esaterako, *ükanen* (1268 <ukanen>) baina *ükhaiten* (1276 <ukhaiten>) B eskuizkribuan.

¹⁸ B eskuizkribuan, <deligencia> dakarrenez *delijenzia* eman dugu eskuizkribu honetako bi adibideetan.

¹⁹ Ik. D eskuizkribuko *hanitz* hitzari buruz 581. ahapaldiari egin diogun oharra.

4. Transkripzioak**B eskuizkribua (1224-1307)²⁰**

[G]²¹ *Mamel, Nestorin, Aurelian, Florinde, Klotilde jalki. Azken biak jar.*

KLOTILDE

1224 Heriua zait hüillantzen,
harek benai lotsatzen,
eztüdalakoz aski ontsa
Jinkua zerbützatzen.

1225 Behar düt egin karitate
eta beste zerbait obra hunik,
inütilki nure denbora
oro igaran gabetarik.

1226 Behar deitazie erakarri
enteprenür, mazon eta maiastrü;
nahi düt eliza bat
hiri huntan bastitü.

INJURIEN

1227 Zure phentsamentia, madama,
ezinago düzü jüstua;
admiratürük düzü izanen
Jinko egiazkua.

1228 Khortiaren erdian diren
plazer eta solazetan
bere bihotzak dütie hanitxek
korronpitürük haietan.

1229 Bena zü relijioniari, madama,
osoki estekatürük zirade;
hanitz obra hun egiten düzü,
debeiatü gabe behin ere.

KLOTILDE

1230 Mamel, juan zite langile
eta inteprenür xerka,
bai eta sala huntara
bertan erakartera.

MAMEL *xapela eskian.*

1231 Madama, banuazü;
delijentzia dit eginen,
bai eta mementian
zitit erakarriren.

Mamel juan xerka eta jin mementian.
[D] *Mamel, Tabor, Terrade, Leon.*

LEON *xapela eskian.*

1232 Erregiña illüstria,
salütatzen zütügü;
zure meziala huna
jin izan gütüzü.

KLOTILDE

1233 Jaunak, honki jin,
zien beharra banian;
eliza bat nahi nüke
heben eragin presentian.

LEON

1234 Madama, mementian
debisa diret emanen,
bai eta lana ere
gero bertan eraginen.

KLOTILDE

1235 Hots, arren, jaunak, delijentzia
egin ezazie bertarik,
zeren eta ezpeita
denbora galtzekorik.

Oro retira. Sonez.
Buljifer, Satan jalki.

SATAN

1236 Klobis bugre harek
biskarra hautse dik,
bena orano erregiña
hor diagü bizirik,

1237 zointan orai nahi beitü
eliza bat fonda erazi,
eta kartiereko langiliak
han travailla erazi.

1238 Bena ni bizi baniz
behar die samürtü,
moien harez eliza
ezpeita izanen fondatü.

²⁰ Eskuizkribuan 1227, 1228 eta 1229 aha-
paldiek goitik beherako marra bat dute.

²¹ Arizaleek eskuinetik, ezkerretik ala erditik
sartu behar duten adierazteko G[auche], D[roit]
eta C[entre] markak ditu eskuizkribu honek di-
daskalien ondoan.

BULJIFER

1239 Hori abis huna düzü;
ditzagün tenta mementian,
eta gero batak bestia
erhoren beitu agian.

1240 Bena, hots emazü orai
lehenik baraskaritera,
goserik han ere ezpeitüü
eginen hanbat katüra.

Satanak retire. Sonez.

[D] *Tabor, Terrade, Leon jalki. Lehen
biak aiskorekin.*

LEON

1241 Jaunak, haur düziela plana
eta debisa eskiribüz,
aïsa eginen beituëie
lana huni bürüz.

1242 Kontentamentü emaiteko
gisako lana egizie,
eta oroz gaineti solido
eta bertan travailla zitie.

TABOR

1243 Jauna, lanaren egitera
gütüzü manhatzen;
zer phakü ükhanen dügün
eztüzü, aldiz, erraiten.

1244 Uste düzia aski dela
langitera manhatzia
akordatü edo erran gabe
zer ükhanen dügün phakia?

LEON

1245 Ale, inpertinenta!
eta hiri deia mintzatzia,
erregiñaren odrez
denian obraia?

1246 Eztakika ezi tatsa
jenerala badela
eta hari bethi ere
konformatü behar dela?

1247 Hori izanen dük kestionia,
preso behait ezar eraziren
eta gero heltü bada
bihar ürka eraziren.

TERRADE

1248 Jauna, othoi, grazia!
Othoi, pharka izozü
eta oro zure obedient
bethi izanen gütüzü.

1249 Trabaillatüren gütüzü
deüs ere erran gabe
eta deüsetan ere
seküla plaiñitü gabe.

Leon retira. [D]

TABOR *mintza.*

1250 Alo, dügün has obraia
eta erakats gure jakitia,
gure adrezia mündü oroz
izan dadin estimatia.

*Has elizaren bastitzen.
Satan bera jalki.*

SATAN

1251 Terrade, hire lagünak
eztik deüs ere balio;
horreki ezük elizarik
seküla fondatüko.

1252 Horrek etzakik zurak
nula behar dian lanthü;
hori ezük maiastürü
seküla travaillatü.

1253 Emok aiskora horrez
bürüti behera bat
eta, *fera foutre*, igor
bertan beste mündialat.

Satan retira.

TERRADE

1254 Zur horrek eztik behar
ezari gisa hortan;
hik eztaik deüs egiten,
ez zer ari hizan.

TABOR

1255 Ale, asto-bürüa! Hiaurek
seküla ezük ikhasten,
phiko baten behar bezala
ez gisaz emaiten.

1256 Hiri deia eman eni
deüsetan rebokatzia?
Güti sarritan aiskora hunez
trenka nitzirok büria.

TERRADE

1257 Ale, banitatus xarra!
Jakin behar diagü;
perrüka nahi deriat
orai untsa aphaintü.

Has bilho thirakan.

[D] *Leon jalki; eman kana kaldü.*

LEON

1258 Ale, kokiak, zer da haur?
Aleta jakinen düzie;
alo, jaunak, jalkirik
atzaman itzazie!

1259 Nahi düüt ürkarazi
erremisionerik gabe;
ale, fripuak, sarri
dolütüren zaizie.

Biak belharika.

TERRADE *à genoux.*

1260 Jauna, othoi, pharka,
Jinkuaren izenian;
etzütügü ofentsatüren
haboro seküla bizian.

1261 Baketüren gütüzü
eta bake izanen,
khexatzeko süjetik
ezteizügü emanen.

LEON

1262 Alo, arren, jaiki zitie
eta algarri pot egin
eta azota eraziren zütiet
lehen bilhakutzen zirenin.

Pot egin.

[D] *Leon retina. Sonez.*

TABOR

1263 Bake giren gero
behar diagü egin lan,
bai etare eliza bastitü
ahal bezain bertan.

Sonez. Trailla.

TABOR

1264 Aiei! Ala ekhi berua,
eta nik egarri handia!
Kolpü bakoitx edan nirok
balin banü pinta erdia!
1265 Ardurik, othian, orai
eztüguia haboro ükhanen?
Oro ütirik hebeti
güti sarritan nük juanen.

Satan bera jalki.

SATAN

1266 A, miserable,
erho, bürü-nahasiak!
Balima sarri biak
hilen zütie egarriak!

1267 Ontsa zentzü gabe
izan behar dik gizonak,
gisa hortan inütikli
trabaillatüren denak.

1268 Hots emazie eneki,
lan triste hori ütirik;
seküla ezüzie ükanen
hor ariz profetitirik.

TERRADE

1269 Tabor, nahi düka,
lan haur kitatürik,
xerka dezagün beste
hobeki izateko biderik?

SATAN

1270 Bai, jaunak, hobe düzie;
ez egin phikorik haboro,
nik emanen deiziet diharü
nahi düziena oro,

1271 bai etare edatera
ardu nahi düziena,
solamente sekülakoz
üzten badüzie lana.

1272 Ni banua aitzina
arduaren idokitera;
zentzurik badüzie, ziek ere
jinen zirie edatera.

Satan retira.

TABOR

1273 Hots emak, bego!
eztezala egin phikorik.
Ni ja enük egonen
haboro edan gabetarik.

Florinde, Klotilda jalki. [G]

KLOTILDE

1274 Jaunak, obrajia
abanzatzen düzieia?
Eta sarri fidable
izanen othe da?

TABOR

1275 Madama, nula nahi düzü
hula trabailla gitian?
Egarriak hil hüillenik
gütüzü aspaldian,
1276 hur gaistuak gaitz egiten,
ardurik, aldiz, ez ükhaiten;
madama, lan güti dizügü
gisa huntan eginen.

1277 Etzekit ala ezteiküzün
ardurik batere igorten
ala dien ekharlek berek
bide huntan edaten.

KLOTILDE

1278 Florinda, zer erran nahi da
plainta horik diradian
eta ene langiliak
patitzen dien trabaillian?

FLORINDE

1279 Madama, hanbat düzü
aurthen ardua arrarotü,
nun fornizaliak ezin
probeditzen dütüzü.

1280 Iseiatü dizie, madame,
nuntipaiti erakartera,
bena batere eztüzü heltü
deüs fortünarik egitera;

1281 eta ezin egiten dizie
ahala beno haboro,
egin onduan phentsa
ahal iseiak oro.

KLOTILDE *à genoux.*

1282 O, Jaun jüstua, othoi,
züik sokorri nezazü
eta zure grazia handiaz,
othoi, probedi nezazü.

1283 Kanako ezteietan ere, Jauna,
egin zünian mirakülü,
nun ardu güzia oro
izan beitzen faltatü.

1284 Hur xahia arduara
zünian konberti erazi
eta han ziren jentiak
oro kontenta erazi.

1285 Photere bera, Jauna,
egun²² ere badüzü.
O, Jinko egiazkua, arren,
othoi, fabori nezazü!

1286 Jüsto bada ene galthua,
Jauna, entzün nezazü,
eta ene langilen egarria,
othoi, idoki ezazü.

1287 Zuretako inposiblerik,
Jauna, deüs ere ezpeita,
zure probidentzia handian
hartzen dit esparantxa.

Ardua jalki ithürriti.

KLOTILDE

1288 O, graziazko üthürria,
sursa miraküüllüskua,
züik probeditzen düzü,
o, ezpiritü egiazkua!

²² <egoun> da eskuizkribu honetako forma bakarra; beraz, *egun* transkribatu dugu eta ez *egün*, zubereraz ohiko den bezala.

1289 Nurk zintzake, Jauna,
aski laida edo remestia?
nula daite aski admira
egun zure maiestatia?

Xüti.

1290 Florinde, har ezan bertan
hur huntarik buteilla bat
eta gero eraman
langile horietalat.

Klotilde retire. Sonez.

*Florindak buteilla betha ithürrian eta
eman edatera.*

FLORINDE

1291 Jaunak, orizie edatera
ardu hun batetarik,
erregiñak igorten deizie
buteilla haur betherik.

1292 Üthürri bat sorthü da
sursarik etzen lekian;
hanko hureti da, bena
ardua date agian.

TERRADE

1293 Anderia, eztizü horrek
aperentzia handirik,
bena zer ere beita
xeste phürü behar dit,

1294 ezi hanbat nüzü
aspaldian egarri,
faillitzera beininduan
edo hiltzera sarri.

Edan eta mintza.

TERRADE

1295 A, zer ardua den!
A, zer arduaren gozua!
Azkartzen beitiü ezipiritia,
indarra eta gogua.

1296 Tabor, xeste ezak,
eztük edan hulakorik,
hain aphürrek estomaka
gozatzen dian ardurik.

Taborek edan.

1297 Ala gaiza huna!
Ala ardu mirakülia!
Posible deia, othian,
hain ardu hunik izatia?

1298 Bai, hunek dütü, hunek,
flakiak azkartüren,
eta lotsa diradianak
oro korajatüren.

Florinde retire.

TABOR *mintza.*

1299 Bena ezin sinhesten düt
üthürri hartürrik dela,
ez hulako edatekorik
lürreti jalkiten dela.

1300 Hots, Terrade, guazan
üthürri haren ikhustera,
eia posible denez
osoki segürtatzera.

Juan üthürri eta xesta.

TERRADE

1301 A, ikhusten dizügü
Jinkuaren mirakülia,
eta gure erregiñaren
jüstotarzün handia!

1302 Mündian delarik hura
dük pharadüsiaren erdian,
bethi edireiten beita
Jinkuaren grazian.

Klotilde jalki haietara. [G]

Tabor eta Terrade belharika.

TERRADE *à genoux.*

1303 Erregiña noblia,
othoi, pharka izagüzü
zure kontre girelakoz
egun gaiski mintzatü.

1304 Ikhusten dizügü segürki
gaiski egin dügüla,
eta Jinkua ere bentürüz
ofentsatü dügüla.

KLOTILDE

1305 Jaiki zitie eta eni
ez seküla belharika;
Jinkuari baizik ezta zor,
jaunak, sümisione hura.

1306 Mündian behar da jakin
zerbait phenaren sofritzen,
aflikzione süerte ororen
pazenziareki pairatzen.

1307 Eta eliza ürhent artio
ardu hortarik düzie ükhanen,
zeren üthürri hartan
anhartio ezta faltatüren.

Klotilde paseia. Sonez.

Beste biak retina. [D]

D eskuizkribua (553-590)

[27.2]²³

Klotilda jalki bera eta mintza.

553 Nun ziradaie, ubrierak?
Ager zitaie berhala;
behar deitadazie egin
Saint Pierraren eliza.

*Mazerona, Godolena eta Nizeta jalki.
Nizeta mintza ubrier-arropan, Mazerona
harrigile-martelü bateki, bestiak aiskoreki,
erregla eta sega eta konpasareki.*

NIZETA *mintza.*

554 Zer plazer düzü, madama,
oihü presant hortan?
Badüzia, aments, malhürrik
zure persunan?

KLOTILDA *mintza.*

555 Jaunak, ezta malhürrik;
nahi züntiedan mintzatü;
Saint Pierraren eliza
behar düzie konstruitü.

556 Othoi, har ezadazie
entrepresa güzia;
segür emanen deiziet
behar den diharia.

NIZETA *mintza.*

557 Madama, emadazü
hamar milla libera
plazer balin badüzü,
Frantziako muneda.

*Klotildak mursa handi bat idoki. Nize-
tari eman bresetaren erraitiareki.*

558 Orizie, jaunak,
erran den diharia,
bena, othoitzen zütiet,
gero untsa travailla.

559 Ezpadüzie aski,
gero haboro ükhenen düzie;
erran bezala, jaunak,
delijenzia egizie.

Klotilda retina.

MAZERONA *mintza.*

560 Jaunak, behar dügü
hasi travaillatzen,
manü ükhenaren
bertan etsekütatzen.

[28.1]

561 Marka ezagüzü, Nizeta,
bastizaren handigua,
eta untsa har ezazü
behar den mesüra.

*Nizetak erregla eta konpasa har eta
mesüra gainti orotarar, eta mesüratü on-
duan mintza.*

562 Jaunak, hebetxe eliza
behar dügü bastitü;
nik segür mesürarjia
untsa hartü düt.

²³ Eskuizkribu hau orrialdeka zenbakitua dago; kako artekoak orrialdearen zenbakia eta zutabea (1 ezkerrekoa eta 2 eskuinekoa) adierazten ditu. X txiki batez markatuta daude eskuizkribuan 559, 573, 576, 580, 582, 585 eta 586 aha-paldiak.

Has oro langiten eta gero jar oro. Has jaten eta Nizeta mintza.

563 Jaunak, eztirot jan
hanbat niz egarri;
Klotildak ezteita nahi
ardu xorta bat igorri?

564 Bestela eztirot nik
phikorik emanen,
ezpadüt zunbait
ardu xorta edaten.

GODOLENA mintza.

565 Segür, Nizeta, hik
untsa arrazu dük;
gisa huntan traillaitezkoz
ardu edan behar diagü gük.

566 Ezpadeikü Klotildak
emaiten ardurik,
eztiagü gük ere
lan hunen beharrik.

567 Jaunak, armak hartzen dütüt;
eniz traillaatüren;
lana egin unduan düt
esker gaiztua ükhenen.

Jaiki. Armak har. Paseia.

568 Eta hola zer profetiü,
heben zapartatürrik!
Ene amak ezti sorthüren
segür beste semerik.

MAZERONA mintza.

569 Godolena, segür hik
untsa arrazu dük,
zapartatürrik ere heben
gero profetiürik eztiük.

570 Nik ere eztiat
phikorik emanen,
Nizeta, ezpadeiküzü
ardu hunat ekarten.

[28.2]

Klotilda jalki.

NIZETA mintza.

571 Madama, langile hoiek
etziztadatzü nahi traillaatü,
ardu xorta bat hunat
igorten ezpadeiküzü.

KLOTILDA mintza.

572 Jaunak, arraro da
Bretaña üngürünian
eta partikülarski
Pariseko hirian;

573 bena Jinkuaren moianez
nahi düt iseiatü,
eliza saintü haur
izan dadin fundatü.

Belhariko mintza.

574 Jinko zelietakua,
othoi, ikhus nezazü;
zure photere handia
heben heda ezazü.

575 Emadazü ardu xorta bat,
Jesüs, zure photerez,
langile hoiek edan ezen
traillaü hunen egitez.

576 Bestela ikhusten düzü
üzten diela traillaia,
eztela finitüren
gure eliza saintia.

*Aingürü Uriel jalki bageta bat eskian,
eta mintza. Klotilda egon belhariko.*

577 Konsola zite, Klotilda,
Jinkuak entzün zütü;
behar diren moienak
eneki igorten deitzü.

578 Har ezazü bageta haur
eta jo arroka hori,
agertüren zaizü üthürri bat
oro arduatan zuri.

579 Ber bagetaz Moisa
izan züzün zerbütatü
nuiz eta israelitak beitzütian
egarriak faillitü.

580 Ükhen ezazü koraje,
bai eta berthüte;
konplitürük izanen da
nik errana heben.

Klotildak bageta har. Uriel aingüria retira.

KLOTILDA *mintza.*

581 Esker hanitx²⁴ deizüt,
Jesüsen aingüria,
zü ziradienaz geroz
ene begiraria.

[29.1]

582 Pharkamentü galtho nauzü
jarririk belhariko,
zeren zü beitzira,
jauna, ezinago jüsto.

Jaiki eta jo arroka bagetaz eta mintza.

583 Arroka, obedi nezak,
emadak ardu xorta bat;
Jinkuaren photerez,
bertan üthürri bat.

*Xiringa batez eman ardu üthürriaren
imitatzeko eta Klotilda mintza.*

584 Jaunak, hüillant ziteie
edatera arduetik,
bena begira, othoi,
jente hunak, orditzetik.

585 Jinkuak emaiten dü
gaiza ororen argi,
partikülarski bihotzez
hari egoiten denari.

586 Jente hunak, adio,
orai travailla ziteie;
Jinkuaren miraküillia
ikhusi düzie.

Klotilda retira.

NIZETA *mintza.*

587 Jaunak, ardua badügü
dezagün orok edan
eta gero travailla
orai instantian.

Edan orok eta travailla. Egin eliza.

*Klobis eta Klotilda jalki, Nizeta min-
tza.*

588 Horra, haur düziela
erran den eliza,
untsa konstrütürük
gük hitz eman bezala.

*Klobisek eta Klotildak egin so hanitz
elizari.*

KLOTILDA *mintza.*

589 Jente hunak, kontent niz
ziek egin obrajiaz;
arauz, kontent ziradaie
ziek ere zien phakiaz.

NIZETA *mintza.*

590 Bai, ni ere kontent niz
ziek eman phakiaz;
pharkatüren deitadazie
ene nabastarriaz.

²⁴ Eskuizkribuan <hanix> dator gehienbat eta <hanitz> gutxi batzuetan; eratorpen atzizkiekin <hanitch-> azaltzen da hirutan eta <hanix-> behin. Goikoa da <hanits> dioen kasu bakarra, beraz, *hanitx* idatzi dugu. 588-589n <hanitz> daren lekuan *hanitz* eman dugu.

Aipatutako bibliografia

- Bilbao, G., 1996, «Jean Mekol Garindañekoaren *Edipa* pastorala (1793)», *ASJU* XXX-1, 239-332.
- Coyos, J.-B., 2002, «Zubereraren idazkeraz: fonetika, fonologia eta ortografia», *Lapurdum* VII, 201-219. <http://lapurdum.revues.org/index_1088.html>.
- Guérin, P., 1880, *Les petits bollandistes. Vies de Saints de l'Ancien et du Nouveau Testament*, VI. liburukia, Paris.
- Hérelle, G., 1922, «Les sources des pastorales et la méthode de travail des pastoraux», *Gure Herria*, 691-701.
- , 1928, *Répertoire du théâtre tragique. Catalogue analytique*, Baiona.
- Joannateguy, B., 1876, *Ehunbat sainduen bizitzea*, Baiona.
- , 1890, *Sainduen bizitzea. Leben zatia*, Baiona.
- , 1900, *Sainduen bizitzea. Bigarren zatia*, Pau.
- Larrasquet, J., 1939, *Le Basque de la Basse-Soule Orientale*, Paris.
- Lizarraga, J., 1994, *Jesukristo, Maria eta Santuen bizitzak*, J. Apecechea eta F. Ondarraren edizioa.
- Loidi Garitano, A., 1996, «Santa Catherina pastoralaren XIX. mendeko bi eskuizkribu», *ASJU* XXX-2, 497-603.
- , 2004, «Antiokiako San Julianen Pastorala (1770)», *ASJU* XXXVIII-1, 1-133.
- , 2008a [argitaratzeko], «*Clovis* pastoralaren eskuizkribuak», 2008ko urrian Euskaltzaindiak Iruñean antolatutako XVI. Biltzarrean aurkeztutako txostena.
- , 2008b [argitaratzeko], «Aldaerak *Clovis* pastoralean», 2008ko abenduan Baionan Ikeerrek antolatutako «Aldaketak, aldaerak, bariazioak euskarari eta euskal testugintzan» izeneko mintegian aurkeztutako txostena.
- Mitxelena, K., 1987-2005, *Orotariko Euskal Hiztegia*, 16 liburuki, Desclée de Brouwer, Mensajero, Bilbo.
- Mujika, J. A., 2002, *Euskal ortografiaren hastapenak Iparraldeko literaturan*, UPV/EHU.
- Oyharçabal, B., 1991, *La pastorale souletine. Édition critique de Charlemagne*, *ASJU*-ren Gehigarriak, XVI, Donostia.
- Paris, G. eta Robert, U., 1876-1897, «Miracle de Clovis», *Miracles de Notre-Dame par personages*, VII. liburukia, 193-277. <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5082t.image_r=clovis.f198.langEN>.
- Urkizu, P., 1997, *Jundane Jakobe handiaren trageria*, Errenteriako Udala.
- , 2007, *Teatro popular vasco. Manuscritos inéditos del siglo XVIII. Estudio y edición*, UNED, Madril.